

บทความวิชาการ

ข้อพิจารณาบางประการของสิทธิมนุษยชนและการพัฒนาระบบการยุติธรรม
ในสังคมไทย

Human Rights and Justice System Development in Thailand: Principles,
Challenges, and Future Directions

วันที่รับบทความ (Received) : 13 พฤษภาคม 2569

วันที่แก้ไขบทความ (Revised) : 25 พฤษภาคม 2569

วันที่ตอบรับบทความ (Accepted) : 29 มิถุนายน 2569

วันที่ตีพิมพ์บทความ (Publish an article) : 29 มิถุนายน 2569

ณัฐนิชา ยิ้มซ้าย ¹

Natthanicha Yimsai

เลขที่ 39/349 หมู่ที่ 1 ถนนเลี้ยวเมือง ตำบลบางกุ้ง

อำเภอเมืองสุราษฎร์ธานี จังหวัดสุราษฎร์ธานี 84000

No. 39/349 Moo 1, Liang Mueang, Bang Kung Subdistrict,

Mueang District, Suratthani Province 84100

E-mail: shogun-palm-p@hotmail.com

¹ ผู้เขียนหลัก (first author)

บทคัดย่อ

สิทธิมนุษยชนถือเป็นหลักการพื้นฐานสำคัญของสังคมประชาธิปไตยและรัฐภายใต้หลักนิติธรรม โดยมีรากฐานมาจากแนวคิดเรื่องศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ความเสมอภาค และเสรีภาพของบุคคลทุกคน อันเป็นสิทธิที่ติดตัวมนุษย์มาตั้งแต่กำเนิดและไม่อาจถูกพรากไปได้โดยอำเภอใจของรัฐ ภายหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ประชาคมโลกได้ให้ความสำคัญกับการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนมากยิ่งขึ้น จนนำไปสู่การประกาศปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ค.ศ. 1948 ซึ่งกลายเป็นรากฐานสำคัญของกฎหมายสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศและมีอิทธิพลต่อการพัฒนามาตรฐานภายในของหลายประเทศ รวมทั้งประเทศไทย

กระบวนการยุติธรรมเป็นกลไกสำคัญของรัฐในการรักษาความสงบเรียบร้อยและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชน อย่างไรก็ตาม หากกระบวนการยุติธรรมปราศจากหลักสิทธิมนุษยชน ย่อมอาจนำไปสู่การใช้อำนาจรัฐโดยมิชอบ การเลือกปฏิบัติ และการละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ได้ ดังนั้น หลักสิทธิมนุษยชนจึงมีบทบาทสำคัญในการกำหนดขอบเขตและควบคุมการใช้อำนาจของเจ้าหน้าที่รัฐในทุกขั้นตอนของกระบวนการยุติธรรม ตั้งแต่การจับกุม ควบคุมตัว สอบสวน พิจารณาคดี ตลอดจนการบังคับโทษ

บทความนี้มุ่งศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสิทธิมนุษยชนกับกระบวนการยุติธรรม โดยศึกษาหลักการสิทธิมนุษยชนตามกฎหมายระหว่างประเทศ หลักนิติธรรม และบทบัญญัติของกฎหมายไทยที่เกี่ยวข้อง รวมถึงศึกษาความท้าทายของสิทธิมนุษยชนในสังคมไทย นอกจากนี้ ยังศึกษาแนวทางในการพัฒนากระบวนการยุติธรรมให้สอดคล้องกับหลักสิทธิมนุษยชน

ผลการศึกษาพบว่า การคุ้มครองสิทธิมนุษยชนและการยึดมั่นในหลักนิติธรรมเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างกระบวนการยุติธรรมที่เป็นธรรม โปร่งใส และได้รับความเชื่อมั่นจากประชาชน ทั้งนี้ การพัฒนากระบวนการยุติธรรมไทยจำเป็นต้องดำเนินควบคู่ไปกับการส่งเสริมสิทธิมนุษยชนอย่างจริงจัง เพื่อให้เกิดการคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และความเสมอภาคของประชาชนทุกคน

คำสำคัญ: สิทธิมนุษยชน; กระบวนการยุติธรรม; หลักนิติธรรม; สิทธิผู้ต้องหา

Abstract

Human rights constitute a fundamental principle of democratic societies and states governed by the rule of law. They are grounded in the concepts of human dignity, equality, and individual freedom, which are inherent rights possessed by all persons from birth and cannot be arbitrarily deprived by the state. Following the Second World War, the international community placed greater emphasis on the protection of human rights, leading to the adoption of the Universal Declaration of Human Rights (UDHR) in 1948. This landmark document became a cornerstone of international human rights law and has significantly influenced the development of domestic legal systems in many countries, including Thailand.

The justice system serves as a crucial mechanism through which the state maintains public order and safeguards the rights and freedoms of its citizens. However, when the administration of justice lacks a human rights perspective, it may result in the abuse of state power, discrimination, and violations of human dignity. Therefore, human rights principles play a vital role in defining the limits of state authority and regulating the exercise of power by public officials at every stage of the justice process, including arrest, detention, investigation, trial proceedings, and the execution of sentences.

This article aims to examine the relationship between human rights and the justice system by exploring international human rights principles, the rule of law, and relevant provisions of Thai law. It also investigates contemporary human rights challenges in Thai society and proposes approaches for developing a justice system that is consistent with human rights standards.

The study finds that the protection of human rights and adherence to the rule of law are essential factors in establishing a fair, transparent, and trustworthy justice system. The development of Thailand's justice system should therefore proceed alongside a genuine commitment to the promotion and protection of human rights in order to ensure respect for human dignity and equality for all individuals.

Keywords: Human Rights; Justice System; Rule of Law; Rights of Suspects

1. บทนำ

สิทธิมนุษยชนถือเป็นหลักการพื้นฐานที่มีความสำคัญต่อการดำรงอยู่ของสังคมประชาธิปไตยและรัฐภายใต้หลักนิติธรรม กล่าวคือเป็นสิทธิและเสรีภาพขั้นพื้นฐานที่มนุษย์ทุกคนพึงได้รับโดยธรรมชาติเพียงเพราะดำรงอยู่เป็นมนุษย์ มิใช่สิทธิที่รัฐหรือองค์กรใดเป็นผู้มอบให้ สิทธิเหล่านี้เป็นสิทธิสากลที่ติดตัวมนุษย์ทุกคนอย่างเสมอภาค โดยไม่คำนึงถึงเชื้อชาติ สัญชาติ เพศ ศาสนา ภาษา สืบเชื้อ ความคิดเห็นทางการเมืองหรือสถานะทางสังคมและเศรษฐกิจ สิทธิมนุษยชนครอบคลุมทั้งสิทธิพื้นฐานในการดำรงชีวิต เช่น สิทธิในชีวิตและความปลอดภัย ตลอดจนสิทธิที่ส่งเสริมคุณภาพชีวิตและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ได้แก่ สิทธิในการศึกษา สิทธิในการทำงาน สิทธิด้านสาธารณสุข สิทธิในอาหาร และเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นและการดำรงชีวิตอย่างมีศักดิ์ศรี (United Nations, n.d.) อันมีพื้นฐานมาจากศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์เสมอภาค และเสรีภาพของบุคคลทุกคนโดยไม่เลือกปฏิบัติ

หลักการดังกล่าวได้รับการรับรองทั้งในระดับสากลและภายในประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายหลังสงครามโลกครั้งที่สองที่ประชาคมโลกได้ตระหนักถึงความรุนแรงของการละเมิดสิทธิมนุษยชน จึงนำไปสู่การประกาศปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ค.ศ. 1948 (Universal Declaration of Human Rights: UDHR) ซึ่งได้รับการรับรองโดยสมัชชาใหญ่แห่งองค์การสหประชาชาติเมื่อปี ค.ศ. 1948 ถือเป็นเอกสารสำคัญฉบับแรกของโลกที่กำหนดหลักการเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐานที่มนุษย์ทุกคนพึงได้รับอย่างเสมอภาคและต้องได้รับการคุ้มครองในระดับสากล ปฏิญญาดังกล่าวนับเป็นรากฐานสำคัญของกฎหมายสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศ และเป็นต้นแบบในการพัฒนาอนุสัญญา สนธิสัญญา และเครื่องมือทางกฎหมายด้านสิทธิมนุษยชนในเวลาต่อมา โดยเนื้อหาของปฏิญญาประกอบด้วยบทบัญญัติ 30 ข้อ ซึ่งครอบคลุมทั้งสิทธิพลเมือง สิทธิทางการเมือง สิทธิทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม อาทิ สิทธิในชีวิต เสรีภาพ ความเสมอภาค การได้รับความยุติธรรม การศึกษา และการดำรงชีวิตอย่างมีศักดิ์ศรี แม้ปฏิญญาฉบับนี้จะไม่มียกเว้นในลักษณะสนธิสัญญาโดยตรง แต่หลักการสำคัญจำนวนมากได้รับการยอมรับและพัฒนาเป็นกฎหมายจารีตประเพณีระหว่างประเทศ ทั้งยังคงมีบทบาทสำคัญในฐานะมาตรฐานสากลด้านสิทธิมนุษยชนมาจนถึงปัจจุบัน โดยในวันที่ 10 ธันวาคม ค.ศ. 2023 ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนได้มีอายุครบ 75 ปี ซึ่งสะท้อนถึงความสำคัญและคุณค่าที่ยังคงได้รับการยอมรับจากประชาคมโลกอย่างต่อเนื่องอันเป็นรากฐานสำคัญของกฎหมายสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศในปัจจุบัน (United Nations, n.d.)

สำหรับประเทศไทยในฐานะรัฐสมาชิกขององค์การสหประชาชาติและภาคีสถิตีอนุสัญญาระหว่างประเทศด้านสิทธิมนุษยชนจำนวน 7 ฉบับ จากทั้งหมด 9 ฉบับ ย่อมมีพันธกรณีในการเคารพ คุ้มครอง และปฏิบัติตามหลักสิทธิมนุษยชนตามปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (Universal Declaration of Human Rights: UDHR) รวมถึงสนธิสัญญาระหว่างประเทศและข้อตกลงที่เกี่ยวข้องกับสิทธิมนุษยชนที่ประเทศไทยได้เข้าร่วมเป็นภาคี ทั้งนี้ หน่วยงานหลักของรัฐที่มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิมนุษยชนในประเทศไทย คือ กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ สังกัด กระทรวงยุติธรรม ซึ่งมีหน้าที่ในการ

ผลักดันนโยบาย มาตรการ และกลไกด้านสิทธิมนุษยชนให้เกิดผลในทางปฏิบัติ นอกจากนี้ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ยังได้รับรองหลักสิทธิมนุษยชนไว้อย่างชัดเจน โดยมาตรา 4 บัญญัติว่า “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคของบุคคลย่อมได้รับความคุ้มครอง” อีกทั้งในหมวด 3 ว่าด้วยสิทธิและเสรีภาพของปวงชนชาวไทย มาตรา 25 ถึงมาตรา 49 ยังได้กำหนดหลักประกันสิทธิในหลายด้าน อาทิ สิทธิในกระบวนการยุติธรรม ความเสมอภาค การไม่เลือกปฏิบัติ เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น สิทธิในความเป็นส่วนตัว และสิทธิในการศึกษา ซึ่งล้วนสะท้อนถึงการยอมรับหลักสิทธิมนุษยชนในฐานะรากฐานสำคัญของรัฐภายใต้หลักนิติธรรม (Amnesty, 2018) รวมถึง ได้รับรองหลักสิทธิมนุษยชนผ่านบทบัญญัติกฎหมายเฉพาะหลายฉบับ เช่น พระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการทรมานและการกระทำให้นุญคนสูญหาย พ.ศ. 2565 และประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ซึ่งล้วนมีเจตนารมณ์ในการสร้างหลักประกันความเป็นธรรมให้แก่ประชาชนอย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัติยังปรากฏปัญหาการละเมิดสิทธิมนุษยชนในกระบวนการยุติธรรมอย่างต่อเนื่อง เช่น การซ้อมทรมาน การควบคุมตัวโดยมิชอบ การเข้าถึงทนายความที่ล่าช้า หรือความไม่เท่าเทียมในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมของประชาชนบางกลุ่ม ด้วยเหตุนี้ กระบวนการยุติธรรมจึงถือเป็นกลไกสำคัญของรัฐในการคุ้มครองสิทธิ เสรีภาพ และรักษาความสงบเรียบร้อยของสังคม เนื่องจากเป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการใช้อำนาจอธิปไตยต่อประชาชน หากกระบวนการยุติธรรมปราศจากหลักสิทธิมนุษยชนแล้ว ย่อมอาจนำไปสู่การใช้อำนาจโดยมิชอบ การเลือกปฏิบัติ หรือการละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ได้ ดังนั้น หลักสิทธิมนุษยชนจึงมีบทบาทสำคัญในการกำหนดขอบเขตและควบคุมการใช้อำนาจขององค์กรในกระบวนการยุติธรรม ตั้งแต่ขั้นสืบสวนสอบสวน การจับกุม การควบคุมตัว การดำเนินคดี ตลอดจนการบังคับตามคำพิพากษา เพื่อให้การบังคับใช้กฎหมายเป็นไปอย่างเป็นธรรม โปร่งใส และเคารพต่อคุณค่าความเป็นมนุษย์ของทุกคน

บทความนี้มุ่งศึกษาหลักสิทธิมนุษยชนและความสัมพันธ์กับกระบวนการยุติธรรม เพื่อสะท้อนให้เห็นว่ากระบวนการยุติธรรมที่เป็นธรรมจะต้องดำเนินอยู่บนพื้นฐานของการเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ความเสมอภาคภายใต้กฎหมาย และการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชนในทุกขั้นตอนของกระบวนการยุติธรรม ทั้งในขั้นจับกุม ควบคุมตัว สอบสวน พิจารณาคดี และการบังคับโทษ รวมถึงเพื่อให้เห็นถึงปัญหาและความท้าทายของการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนในสังคมไทย เพื่อเสนอแนวทางในการพัฒนากระบวนการยุติธรรมให้สอดคล้องกับหลักสิทธิมนุษยชนและหลักนิติธรรม

2. เนื้อเรื่อง

2.1. ความหมายและการพัฒนาการของสิทธิมนุษยชน

หากมองย้อนกลับไป หลักการสิทธิมนุษยชนมีรากฐานมาจากพัฒนาการของสังคมมนุษย์ตั้งแต่อดีต โดยในระยะแรกของการดำรงชีวิต มนุษย์ต่างต้องดิ้นรนเพื่อความอยู่รอดไม่แตกต่างจากสัตว์ทั่วไป ต่อมาเมื่อมนุษย์มีความเจริญก้าวหน้ามากขึ้น มีการรวมตัวกันเป็นครอบครัว ชุมชน ชนเผ่า และพัฒนาไปสู่การจัดตั้งรัฐ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกันก็มีความซับซ้อนมากขึ้น ขณะเดียวกัน ความไม่เป็นธรรม การเอารัดเอาเปรียบ และการใช้อำนาจเหนือผู้อื่นก็เริ่มเกิดขึ้นในสังคม อันนำไปสู่ความขัดแย้ง ความ

รุนแรง และการละเมิดคุณค่าความเป็นมนุษย์ในหลายรูปแบบ มนุษย์จึงเริ่มตระหนักถึงความจำเป็นในการได้รับความคุ้มครอง ทั้งในด้านความปลอดภัย เสรีภาพ และสิทธิขั้นพื้นฐานที่ตนพึงมีในฐานะมนุษย์ จากแนวคิดดังกล่าว จึงเกิดพัฒนาการของแนวคิดเรื่อง “สิทธิตามธรรมชาติ” (Natural Rights) ซึ่งถือเป็นรากฐานสำคัญของหลักสิทธิมนุษยชนในปัจจุบัน โดยแนวคิดนี้เชื่อว่ามนุษย์ทุกคนเกิดมามีความเท่าเทียมกัน และมีสิทธิบางประการติดตัวมาตั้งแต่กำเนิดจนถึงวาระสุดท้ายของชีวิต สิทธิเหล่านี้ ได้แก่ สิทธิในชีวิต เสรีภาพในร่างกาย และความเสมอภาค ซึ่งเป็นสิทธิที่ไม่อาจโอนให้แก่กันได้ และไม่มีบุคคลหรือรัฐใดสามารถล่วงละเมิดได้โดยมิชอบ เพราะหากมีการละเมิดสิทธิดังกล่าว ย่อมกระทบต่อศักดิ์ศรีและสภาพความเป็นมนุษย์โดยตรง

แนวคิดเรื่องสิทธิตามธรรมชาตินี้มีความเชื่อมโยงอย่างใกล้ชิดกับแนวคิด “กฎหมายธรรมชาติ” (Natural Law) ซึ่งเป็นแนวคิดสำคัญทางนิติปรัชญา โดยกฎหมายธรรมชาติหมายถึงหลักกฎหมายที่เชื่อว่ามีอยู่ตามธรรมชาติ มิใช่สิ่งที่มนุษย์หรือรัฐสร้างขึ้น แต่เป็นหลักสากลที่อยู่เหนืออำนาจรัฐและสามารถใช้ได้ทุกยุคทุกสมัย แนวคิดดังกล่าวจึงมีเป้าหมายสำคัญในการจำกัดอำนาจของผู้ปกครองและป้องกันการใช้อำนาจโดยมิชอบทั้งนี้ นักปราชญ์ได้อธิบายที่มาของกฎหมายธรรมชาติไว้แตกต่างกันออกไป ซึ่งสามารถสรุปได้เป็น 3 แนวคิดสำคัญ ได้แก่ แนวคิดที่เห็นว่ากฎหมายธรรมชาติเกิดขึ้นจากธรรมชาติโดยตรง แนวคิดที่เชื่อว่ากฎหมายธรรมชาติมีที่มาจากพระเจ้า และแนวคิดที่มองว่ากฎหมายธรรมชาติเกิดจากจิตสำนึกและความรู้สึกผิดชอบชั่วดีของมนุษย์เอง แม้จะมีคำอธิบายแตกต่างกัน แต่ทุกแนวคิดล้วนสะท้อนถึงความพยายามในการค้นหาหลักความยุติธรรมที่อยู่เหนืออำนาจของรัฐหรือบุคคลใดบุคคลหนึ่ง

ในทางนิติปรัชญา แนวคิดกฎหมายธรรมชาติดังกล่าวแบ่งออกได้เป็น 2 แนวทางสำคัญ กล่าวคือ แนวทางแรกมองว่ากฎหมายธรรมชาติเป็นกฎหมายสูงสุดที่มีค่าบังคับเหนือกฎหมายที่รัฐบัญญัติขึ้น ดังนั้น หากกฎหมายของรัฐขัดต่อหลักกฎหมายธรรมชาติ กฎหมายนั้นย่อมไม่อาจถือว่าเป็นกฎหมายที่ชอบธรรมได้ ส่วนแนวทางที่สองมองว่ากฎหมายธรรมชาติเป็นเพียงอุดมคติหรือหลักเกณฑ์ที่กฎหมายของรัฐควรยึดถือ แม้กฎหมายที่ขัดต่อกฎหมายธรรมชาติอาจยังคงมีผลใช้บังคับในทางเทคนิค แต่ก็ถือว่าเป็นกฎหมายที่ขาดความชอบธรรมและคุณค่าทางกฎหมายในเชิงจริยธรรม (อนันต์ อริยะชัยพาณิชย์, ม.ป.ป.)

ด้วยเหตุนี้ แนวคิดเรื่องสิทธิตามธรรมชาติและกฎหมายธรรมชาตินี้จึงถือเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาหลักสิทธิมนุษยชนสมัยใหม่ โดยมีอิทธิพลต่อการรับรองสิทธิและเสรีภาพของประชาชนในรัฐธรรมนูญของหลายประเทศ ตลอดจนเป็นพื้นฐานสำคัญของกฎหมายสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศในปัจจุบัน ซึ่งมุ่งคุ้มครองศักดิ์ศรี ความเสมอภาค และเสรีภาพของมนุษย์ทุกคนอย่างเท่าเทียมกัน และต่อมาได้กลายเป็นมาตรฐานสากลภายหลังการจัดตั้งองค์การสหประชาชาติ กล่าวคือ ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ค.ศ. 1948 ที่ถือเป็นเอกสารสำคัญที่กำหนดหลักการพื้นฐานด้านสิทธิมนุษยชน เช่น สิทธิในชีวิต เสรีภาพ ความเสมอภาค สิทธิที่จะไม่ถูกทรมาน สิทธิในการได้รับการพิจารณาอย่างเป็นธรรม และสิทธิในการแสดงความคิดเห็น แม้ปฏิญญาดังกล่าวจะมีใช้สนธิสัญญาที่มีผลผูกพันโดยตรง แต่หลักการหลายประการได้รับการยอมรับเป็นกฎหมายจารีตประเพณีระหว่างประเทศ

สำหรับประเทศไทย จากแนวคิดสิทธิมนุษยชนในระดับสากลสู่การรับรองสิทธิมนุษยชนในรัฐธรรมนูญของไทย อาจกล่าวได้ว่า พัฒนาการด้านสิทธิและเสรีภาพของประชาชนไทยได้รับอิทธิพลสำคัญจากแนวคิดทางกฎหมายและการเมืองของตะวันตก ตลอดจนหลักสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศที่เริ่มแพร่หลายอย่างกว้างขวางในสังคมโลก โดยเฉพาะแนวคิดเรื่อง “สิทธิตามธรรมชาติ” และ “หลักความเสมอภาคของมนุษย์” ที่มองว่ามนุษย์ทุกคนมีสิทธิและเสรีภาพติดตัวมาตั้งแต่กำเนิด มิใช่สิ่งที่รัฐเป็นผู้มอบให้ ซึ่งภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 หรือที่เรียกว่า “การปฏิวัติสยาม” ประเทศไทยได้เปลี่ยนผ่านจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์สู่ระบอบประชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญ ส่งผลให้แนวคิดเรื่องสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคของประชาชนเริ่มได้รับการรับรองอย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรมในระบบกฎหมายไทย โดยรัฐธรรมนูญฉบับแรกได้วางหลักสำคัญเกี่ยวกับอำนาจอธิปไตยที่เป็นของประชาชน และเปิดพื้นที่ให้เกิดการคุ้มครองสิทธิขั้นพื้นฐานของพลเมืองมากขึ้น และมีพัฒนาการต่อเนื่องโดยได้รับอิทธิพลจากกฎหมายรัฐธรรมนูญของต่างประเทศและหลักสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศ โดยเฉพาะภายหลังสงครามโลกครั้งที่สอง เมื่อประชาคมโลกได้ร่วมกันจัดทำปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ค.ศ. 1948 (UDHR) เพื่อกำหนดมาตรฐานสากลในการคุ้มครองศักดิ์ศรีและสิทธิขั้นพื้นฐานของมนุษย์ หลักการดังกล่าวได้กลายเป็นต้นแบบสำคัญในการพัฒนาระบบกฎหมายและรัฐธรรมนูญของหลายประเทศ รวมทั้งประเทศไทย โดยรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2560 ได้รับรองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคของประชาชนไว้อย่างครอบคลุมในหมวด 3 ว่าด้วยสิทธิและเสรีภาพของปวงชนชาวไทย (ปวีตร เลิศธรรมเทวี, 2565)

ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า สิทธิมนุษยชน หมายถึง หลักการและมาตรฐานพื้นฐานที่มุ่งรับรองและคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของบุคคลทุกคน โดยเป็นสิทธิที่มนุษย์พึงมีติดตัวมาตั้งแต่กำเนิดโดยไม่ขึ้นอยู่กับเชื้อชาติ สัญชาติ เพศ ศาสนา ภาษา หรือสถานะทางสังคม สิทธิมนุษยชนจึงมีบทบาทสำคัญในการกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับรัฐ รวมถึงกำหนดหน้าที่ของรัฐในการเคารพ คุ้มครอง และส่งเสริมสิทธิของประชาชน ขณะเดียวกัน บุคคลทุกคนย่อมมีหน้าที่ในการใช้สิทธิของตนโดยไม่ละเมิดสิทธิและเสรีภาพของผู้อื่น ทั้งนี้ ไม่มีรัฐ กลุ่มบุคคล หรือบุคคลใดมีอำนาจในการกระทำอันเป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชนของผู้อื่นได้ โดยมีหลักการสำคัญ ดังนี้

ประการแรก คือ หลักความเป็นสากลและไม่อาจโอนถ่ายได้ (Universality and Inalienability) กล่าวคือ สิทธิมนุษยชนเป็นสิทธิที่มนุษย์ทุกคนพึงได้รับอย่างเสมอภาค ไม่ว่าจะอยู่แห่งใดของโลก และไม่มีผู้ใดสามารถเพิกถอนหรือพรากสิทธิเหล่านี้ไปได้โดยมิชอบ เนื่องจากสิทธิมนุษยชนเป็นสิทธิที่มีรากฐานมาจากศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์โดยตรง

ประการต่อมา คือ หลักความไม่อาจแบ่งแยกได้ (Indivisibility) ซึ่งหมายความว่าสิทธิมนุษยชนทุกประเภท ไม่ว่าจะเป็นสิทธิพลเมือง สิทธิทางการเมือง สิทธิทางเศรษฐกิจ สิทธิทางสังคม หรือสิทธิทางวัฒนธรรม ล้วนมีความสำคัญเท่าเทียมกัน และไม่อาจแยกออกจากกันได้ เพราะสิทธิเหล่านี้ล้วนเกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตอย่างมีศักดิ์ศรีของมนุษย์ จึงไม่มีสิทธิใดที่มีความสำคัญเหนือกว่าสิทธิอื่น

นอกจากนี้ สิทธิมนุษยชนยังมีลักษณะพึ่งพาอาศัยและเชื่อมโยงกัน (Interdependence and Interrelatedness) กล่าวคือ การได้รับสิทธิหนึ่งย่อมส่งผลต่อการได้รับสิทธิอื่น ตัวอย่างเช่น การเข้าถึงสิทธิในการศึกษาอาจส่งผลต่อโอกาสในการเข้าถึงสิทธิในการทำงาน หรือสิทธิในการมีคุณภาพชีวิตที่ดี เช่นเดียวกับสิทธิด้านสาธารณสุขที่เกี่ยวข้องกับสิทธิในการได้รับข้อมูลข่าวสารและสวัสดิการของรัฐ ดังนั้น การคุ้มครองสิทธิมนุษยชนจึงจำเป็นต้องดำเนินไปอย่างครอบคลุมและเชื่อมโยงกันทุกด้าน

อีกหลักการสำคัญ คือ หลักความเสมอภาคและการไม่เลือกปฏิบัติ (Equality and Non-Discrimination) ซึ่งถือเป็นหัวใจของสิทธิมนุษยชน โดยมนุษย์ทุกคนย่อมมีคุณค่าและศักดิ์ศรีเท่าเทียมกัน และต้องได้รับการคุ้มครองสิทธิอย่างเสมอภาคโดยปราศจากการเลือกปฏิบัติ ไม่ว่าจะเป็นด้วยเหตุแห่งเชื้อชาติ สีผิว เพศ ภาษา ศาสนา ความคิดเห็นทางการเมือง สถานะทางเศรษฐกิจ ความพิการ หรือสถานะอื่นใด หลักการดังกล่าวจึงมีบทบาทสำคัญในการสร้างสังคมที่เคารพความแตกต่างและความหลากหลายของมนุษย์

ในขณะเดียวกัน สิทธิมนุษยชนยังให้ความสำคัญกับหลักการมีส่วนร่วมและการรวมเข้าด้วยกัน (Participation and Inclusion) โดยเปิดโอกาสให้ประชาชนทุกคนสามารถมีส่วนร่วมอย่างเสรีและมีความหมายในกิจกรรมทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ซึ่งการมีส่วนร่วมดังกล่าวถือเป็นเงื่อนไขสำคัญในการพัฒนาสังคมประชาธิปไตยและการส่งเสริมสิทธิเสรีภาพขั้นพื้นฐานของประชาชน

ท้ายที่สุด หลักความรับผิดชอบและหลักนิติธรรม (Accountability and Rule of Law) ถือเป็นกลไกสำคัญในการคุ้มครองสิทธิมนุษยชน โดยรัฐและหน่วยงานของรัฐมีหน้าที่ต้องปฏิบัติตามกฎหมายและมาตรฐานด้านสิทธิมนุษยชนอย่างเคร่งครัด หากมีการละเมิดสิทธิ บุคคลผู้เสียหายย่อมมีสิทธิที่จะเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมและเรียกร้องความเป็นธรรมผ่านศาลหรือองค์กรที่มีอำนาจตามกฎหมาย หลักการดังกล่าวจึงสะท้อนให้เห็นว่าสิทธิมนุษยชนมิใช่เพียงแนวคิดเชิงอุดมคติ แต่เป็นหลักการทางกฎหมายที่รัฐและทุกภาคส่วนในสังคมต้องร่วมกันเคารพและปฏิบัติตามอย่างจริงจัง (Unicef, 2015)

2.2. สิทธิมนุษยชนกับหลักนิติธรรมในกระบวนการยุติธรรม

หลักนิติธรรม (Rule of Law) ถือเป็นหลักการพื้นฐานสำคัญที่ทำหน้าที่กำกับความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชน โดยกำหนดให้การใช้อำนาจของรัฐต้องอยู่ภายใต้กรอบของกฎหมายอย่างเป็นระบบ โปร่งใส และมีความชอบธรรม หลักการดังกล่าวเป็นรากฐานสำคัญของรัฐประชาธิปไตย เนื่องจากประชาธิปไตยมิได้หมายถึงเพียงการมีการเลือกตั้งหรือการใช้อำนาจโดยเสียงข้างมากเท่านั้น หากแต่ยังต้องตั้งอยู่บนการคุ้มครองสิทธิ เสรีภาพ และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของประชาชนทุกคนอย่างเสมอภาค

สาระสำคัญของหลักนิติธรรม คือ การที่รัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐไม่สามารถใช้อำนาจได้ตามอำเภอใจ แต่ต้องอาศัยอำนาจตามกฎหมายและอยู่ภายใต้การตรวจสอบของกระบวนการยุติธรรม หลักการนี้จึงมีบทบาทสำคัญในการป้องกันการใช้อำนาจโดยมิชอบ การเลือกปฏิบัติ และการละเมิดสิทธิมนุษยชน อีกทั้งยังเป็นหลักประกันว่าประชาชนทุกคนจะได้รับความคุ้มครองทางกฎหมายอย่างเท่าเทียมกัน ไม่ว่าจะเป็นสถานะทางเศรษฐกิจ สังคม หรือความคิดเห็นทางการเมืองแตกต่างกันเพียงใด (เจลิเยว นครจันท์, 2568)

ส่วนสิทธิมนุษยชนถือเป็นหลักการพื้นฐานสำคัญของสังคมประชาธิปไตยและรัฐภายใต้หลักนิติธรรม เนื่องจากเป็นสิทธิที่ติดตัวมนุษย์มาตั้งแต่กำเนิด อันมีรากฐานมาจากศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ความเสมอภาค และเสรีภาพของบุคคลทุกคนโดยไม่เลือกปฏิบัติ ไม่ว่าจะเป็นความแตกต่างด้านเชื้อชาติ ศาสนา เพศ ภาษา สถานะทางเศรษฐกิจ หรือความคิดเห็นทางการเมืองเพียงใดก็ตาม สิทธิมนุษยชนจึงมิใช่สิทธิที่รัฐเป็นผู้มอบให้ แต่เป็นสิทธิธรรมชาติที่มนุษย์ทุกคนพึงมีในฐานะที่เป็นมนุษย์ (บุชิตา สังข์แก้ว, 2564)

ดังนั้น หลักนิติธรรมกับสิทธิมนุษยชนมีความสัมพันธ์เชิงเกื้อหนุนและพึ่งพาอาศัยกันอย่างใกล้ชิด กล่าวคือ การคุ้มครองสิทธิมนุษยชนจะเกิดขึ้นได้อย่างแท้จริงก็ต่อเมื่อรัฐดำเนินการภายใต้หลักนิติธรรม ขณะเดียวกัน หลักนิติธรรมก็จะสมบูรณ์ไม่ได้หากปราศจากการเคารพสิทธิ เสรีภาพ และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของประชาชน ดังนั้น การส่งเสริมหลักนิติธรรมและการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนจึงต้องดำเนินควบคู่กัน เพื่อให้บรรลุเป้าหมายสำคัญในการรับรองสิทธิขั้นพื้นฐาน สร้างความเสมอภาค และก่อให้เกิดความเป็นธรรมแก่ทุกคนในสังคม

ภายใต้หลักนิติธรรม การใช้อำนาจของรัฐจะต้องถูกจำกัดให้อยู่ภายใต้กรอบของกฎหมาย รัฐหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐไม่อาจใช้อำนาจตามอำเภอใจได้ การกำหนดความผิดและการลงโทษทางอาญาจะต้องมีกฎหมายบัญญัติไว้อย่างชัดเจนตามหลัก “ไม่มีกฎหมาย ไม่มีความผิด และไม่มีโทษ” อันเป็นหลักประกันสำคัญในการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชน นอกจากนี้ บุคคลทุกคนยังต้องได้รับความเสมอภาคภายใต้กฎหมายและอยู่ภายใต้การพิจารณาของศาลเดียวกัน โดยศาลจะต้องมีความเป็นอิสระและสามารถตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐได้อย่างเป็นธรรม ขณะเดียวกัน กฎหมายภายใต้หลักนิติธรรมจะต้องมีลักษณะที่ประชาชนสามารถคาดหมายได้ (Predictability) มีความชัดเจนแน่นอน (Certainty) บังคับใช้เป็นการทั่วไป (Generality) และก่อให้เกิดความเสมอภาค (Equality) เพื่อให้ประชาชนสามารถรับรู้และเข้าใจถึงสิทธิ หน้าที่ และผลทางกฎหมายจากการกระทำของตนได้อย่างชัดเจน หลักการดังกล่าวจึงเป็นกลไกสำคัญในการสร้างความเชื่อมั่นต่อกระบวนการยุติธรรม และป้องกันมิให้กฎหมายถูกใช้เป็นเครื่องมือในการเลือกปฏิบัติหรือแสวงหาประโยชน์ทางการเมือง (ชิตาพร (พิศลยบุตร) โต๊ะวิเศษกุล และคณะ, 2560)

กล่าวได้ว่า หลักนิติธรรมและสิทธิมนุษยชนจึงถือเป็นรากฐานสำคัญของรัฐประชาธิปไตยและสังคมที่เป็นธรรม เพราะไม่เพียงแต่ช่วยควบคุมการใช้อำนาจรัฐเท่านั้น แต่ยังทำหน้าที่คุ้มครองคุณค่าความเป็นมนุษย์ สร้างความเสมอภาค และส่งเสริมให้ประชาชนสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีศักดิ์ศรีและเสรีภาพอย่างแท้จริง

2.3. สิทธิมนุษยชนในกระบวนการยุติธรรมทางอาญา

กระบวนการยุติธรรมทางอาญาเป็นกลไกสำคัญที่รัฐใช้ในการรักษาความสงบเรียบร้อยของสังคม ป้องกันและปราบปรามอาชญากรรม ตลอดจนอำนวยความยุติธรรมแก่ผู้เสียหายและสังคมโดยรวม อย่างไรก็ตาม กระบวนการดังกล่าวเป็นกระบวนการที่รัฐใช้อำนาจเข้าไปกระทบต่อสิทธิและเสรีภาพของประชาชนโดยตรงมากที่สุด ไม่ว่าจะเป็นสิทธิในชีวิต ร่างกาย เสรีภาพในการเดินทาง เสรีภาพในทรัพย์สิน หรือแม้แต่ว่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ดังนั้น การดำเนินกระบวนการยุติธรรมทางอาญาจึงจำเป็นต้องอยู่ภายใต้หลักนิติ

ธรรมและหลักสิทธิมนุษยชนอย่างเคร่งครัด เพื่อป้องกันมิให้เกิดการใช้อำนาจโดยมิชอบหรือการละเมิดสิทธิของประชาชน ตั้งแต่ขั้นจับกุม ควบคุมตัว สอบสวน พิจารณาคดี และบังคับโทษ ดังนี้

2.3.1 สิทธิของผู้ถูกจับและผู้ต้องหา

สิทธิในกระบวนการยุติธรรมถือเป็นหลักประกันสำคัญในการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนของประชาชน โดยเฉพาะในกระบวนการยุติธรรมทางอาญา ซึ่งเป็นกระบวนการที่รัฐใช้อำนาจกระทบต่อเสรีภาพ ชีวิต และร่างกายของบุคคลโดยตรง ดังนั้น การดำเนินกระบวนการยุติธรรมจึงต้องอยู่ภายใต้หลักนิติธรรม หลักความเสมอภาค และการเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ เพื่อป้องกันมิให้เกิดการใช้อำนาจโดยมิชอบหรือการละเมิดสิทธิมนุษยชนของประชาชน

1. หลักความเสมอภาคภายใต้กฎหมาย (Equality before the Law) ตามกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง หรือ ICCPR ข้อ 14 ถือเป็นหลักการพื้นฐานของกระบวนการยุติธรรมในสังคมประชาธิปไตย กล่าวคือ บุคคลทุกคนไม่ว่าจะมีฐานะทางเศรษฐกิจ เชื้อชาติ สัญชาติ ศาสนา หรือสถานะทางสังคมใด ย่อมต้องได้รับความคุ้มครองและถูกบังคับใช้กฎหมายอย่างเท่าเทียมกัน รัฐไม่อาจเลือกปฏิบัติหรือใช้กฎหมายกับบุคคลแตกต่างกันเพียงเพราะความแตกต่างทางฐานะหรืออำนาจทางสังคม หลักการดังกล่าวจึงสะท้อนให้เห็นว่า “ความเป็นมนุษย์” คือพื้นฐานสำคัญของการได้รับสิทธิและความคุ้มครองตามกฎหมาย

2. สิทธิในชีวิตและร่างกาย ซึ่งถือเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานที่สำคัญที่สุดของมนุษย์ ตามกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง หรือ ICCPR ข้อ 7 และบทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 135 และมาตรา 226 บุคคลย่อมได้รับความคุ้มครองมิให้ถูกทรมาน ถูกปฏิบัติอย่างโหดร้าย ไร้มนุษยธรรม หรือถูกลงโทษที่กระทบต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ แม้บุคคลนั้นจะตกเป็นผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญาก็ตาม รัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐจึงไม่มีอำนาจใช้ความรุนแรงหรือกระทำการใดที่ละเมิดต่อร่างกายและจิตใจของบุคคลเกินกว่าที่กฎหมายกำหนด

3. สิทธิที่จะได้รับความคุ้มครองจากการจับ ควบคุมตัว หรือค้นโดยพลการ ตามกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง หรือ ICCPR ข้อ 9 และประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 57 มาตรา 59 และมาตรา 90 การจับกุมบุคคลจะกระทำได้อต่อเมื่อมีอำนาจตามกฎหมาย มีหมายจับ หรือมีเหตุอันสมควรตามที่กฎหมายบัญญัติไว้เท่านั้น เจ้าหน้าที่มีหน้าที่ต้องแจ้งเหตุแห่งการจับกุม ข้อกล่าวหา และแสดงอำนาจตามกฎหมายให้ผู้ถูกจับทราบโดยทันที เพื่อป้องกันการใช้อำนาจโดยมิชอบหรือการควบคุมตัวโดยอำเภอใจ ซึ่งถือเป็นการละเมิดสิทธิเสรีภาพของประชาชนอย่างร้ายแรง

4. สิทธิได้รับแจ้งข้อกล่าวหาโดยพลัน สิทธิที่จะถูกนำตัวไปยังศาลโดยเร็วภายหลังการจับกุม รวมถึงสิทธิในการติดต่อญาติหรือบุคคลที่ไว้วางใจ หลักการเหล่านี้มีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะศาลทำหน้าที่ตรวจสอบความชอบด้วยกฎหมายของการจับกุมและควบคุมตัว อันเป็นกลไกสำคัญในการป้องกัน

การอุ้มหาย การควบคุมตัวในสถานที่ลับ หรือการซ้อมทรมาน ซึ่งล้วนเป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชนที่ร้ายแรง

5. สิทธิที่จะพบทนายความและได้รับความช่วยเหลือทางกฎหมาย ตามกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง หรือ ICCPR ข้อ 14 และประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 7/1 มาตรา 8 มาตรา 83 และมาตรา 134/3 เนื่องจากประชาชนทั่วไปอาจไม่มีความรู้ความเข้าใจทางกฎหมายเพียงพอ การมีทนายความจึงเป็นหลักประกันสำคัญในการคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องหา ทั้งในการตรวจสอบความชอบด้วยกฎหมายของการจับกุม การให้คำปรึกษา และการต่อสู้คดีอย่างเป็นธรรม รวมทั้งในกรณีที่ผู้ต้องหาไม่มีทรัพย์สินเพียงพอ รัฐยังมีหน้าที่จัดหาความช่วยเหลือทางกฎหมายผ่านระบบทนายความขอแรงหรือกองทุนยุติธรรม เพื่อให้ประชาชนทุกคนสามารถเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมได้อย่างเท่าเทียม

6. ในด้านสิทธิทางสุขภาพ ผู้ถูกจับกุมหรือผู้ต้องหายังมีสิทธิได้รับการรักษาพยาบาลตามสมควร โดยเฉพาะในกรณีที่ได้รับบาดเจ็บหรือเจ็บป่วยระหว่างการจับกุมหรือควบคุมตัว ทั้งนี้ การตรวจร่างกายก่อน ระหว่าง และหลังการควบคุมตัว ยังเป็นมาตรการสำคัญในการสร้างความโปร่งใสและป้องกันการทรมานหรือการใช้ความรุนแรงจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ

7. หลักสันนิษฐานไว้ก่อนว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ (Presumption of Innocence) ตามกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง หรือ ICCPR ข้อ 14 ซึ่งถือเป็นหัวใจสำคัญของกระบวนการยุติธรรมทางอาญา กล่าวคือ บุคคลที่ถูกกล่าวหาว่ากระทำความผิดจะต้องได้รับการปฏิบัติเสมือนเป็นผู้บริสุทธิ์จนกว่าศาลจะมีคำพิพากษาถึงที่สุด หลักการนี้มีความสำคัญอย่างยิ่งในการป้องกันการตีตราทางสังคม การเลือกปฏิบัติ และการใช้อำนาจของรัฐอย่างไม่เป็นธรรม เนื่องจากในทางปฏิบัติที่ผ่านมา ปรากฏกรณีการจับกุมผู้บริสุทธิ์หรือ “แพะ” อยู่หลายกรณี ซึ่งสะท้อนถึงความจำเป็นที่เจ้าหน้าที่รัฐต้องยึดมั่นในหลักสิทธิมนุษยชนและหลักนิติธรรมอย่างเคร่งครัด

8. ผู้ต้องหายังมีสิทธิที่จะไม่ถูกบังคับให้ให้การเป็นปฏิปักษ์ต่อตนเอง ตามกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง หรือ ICCPR ข้อ 14 และประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 134/4 สิทธิดังกล่าวมีขึ้นเพื่อคุ้มครองเสรีภาพในการตัดสินใจและป้องกันการบังคับข่มขู่ หรือทรมานเพื่อให้รับสารภาพ การให้การใด ๆ ของผู้ต้องหาจึงควรเกิดขึ้นโดยสมัครใจ และภายใต้การรับรู้สิทธิทางกฎหมายอย่างครบถ้วน

9. สิทธิในการได้รับการปล่อยชั่วคราวหรือประกันตัวนั้น ถือเป็นอีกกลไกสำคัญในการคุ้มครองเสรีภาพของบุคคล เนื่องจากผู้ต้องหายังมิใช่ผู้กระทำความผิดตามคำพิพากษาถึงที่สุด การควบคุมตัวก่อนการพิพากษาจึงควรเป็นข้อยกเว้น มิใช่หลักทั่วไป ทั้งนี้ การได้รับสิทธิประกันตัวยังช่วยให้ผู้ต้องหาสามารถเตรียมการต่อสู้คดี ติดต่อกับทนายความ และดำรงชีวิตตามปกติได้ในระหว่างพิจารณาคดี

10. บุคคลทุกคนย่อมมีสิทธิได้รับการสอบสวนและการพิจารณาคดีที่ถูกต้อง รวดเร็ว และเป็นธรรม ตามกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง หรือ ICCPR ข้อ 14 และประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 8 เนื่องจากความล่าช้าในกระบวนการยุติธรรมย่อมส่งผลกระทบต่อสิทธิ เสรีภาพ และคุณภาพชีวิตของทั้งผู้เสียหายและผู้ต้องหา ทั้งในด้านค่าใช้จ่าย โอกาสทางอาชีพ และสภาพจิตใจ ดังนั้น การพัฒนากระบวนการยุติธรรมให้มีประสิทธิภาพ โปร่งใส และรวดเร็ว จึงเป็นสิ่งจำเป็นในการสร้างความเชื่อมั่นของประชาชนต่อระบบกฎหมายและหลักนิติธรรมของรัฐ (สุโชติ พวงพุด, 2565)

2.3.2 สิทธิของผู้ต้องขัง

ผู้ต้องขังหรือผู้ถูกคุมขัง แม้จะถูกจำกัดเสรีภาพตามคำพิพากษาของศาลหรือคำสั่งของรัฐ แต่บุคคลดังกล่าวยังคงมีสถานะเป็น “มนุษย์” ที่มีศักดิ์ศรีและสิทธิขั้นพื้นฐานซึ่งรัฐมีหน้าที่ต้องเคารพและคุ้มครอง สิทธิของผู้ต้องขังจึงเป็นหลักการสำคัญในกฎหมายสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศและกฎหมายภายในของหลายประเทศ รวมถึงประเทศไทย โดยมีพื้นฐานอยู่บนแนวคิดที่ว่า “การจำคุกเป็นเพียงการจำกัดเสรีภาพ มิใช่การตัดทอนความเป็นมนุษย์”

1. สิทธิในการมีล่าม ตามกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง หรือ ICCPR ข้อ 14 และประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 13 ซึ่งถือเป็นหลักประกันสำคัญในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมอย่างเป็นธรรม เนื่องจากการดำเนินคดีอาญาเกี่ยวข้องกับสิทธิ เสรีภาพ และผลกระทบต่อชีวิตของบุคคลโดยตรง ดังนั้น บุคคลที่ไม่สามารถสื่อสารภาษาไทยได้ หรือบุคคลที่มีข้อจำกัดทางการสื่อสาร เช่น ผู้พิการทางการได้ยินหรือการพูด ย่อมต้องได้รับความช่วยเหลือจากล่าม เพื่อให้สามารถเข้าใจข้อกล่าวหา ขั้นตอนทางกฎหมาย และใช้สิทธิของตนได้อย่างสมบูรณ์ ทั้งนี้ สิทธิในการมีล่ามมิได้จำกัดเฉพาะล่ามภาษาสำหรับชาวต่างชาติเท่านั้น แต่ยังครอบคลุมถึงล่ามภาษามือ หรือล่ามเฉพาะทางสำหรับผู้พิการหรือบุคคลที่มีข้อจำกัดด้านการสื่อสารด้วย เพราะหัวใจสำคัญของกระบวนการยุติธรรม คือ การสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องและเปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายสามารถสื่อสารและต่อสู้คดีได้อย่างเท่าเทียม หากบุคคลไม่สามารถเข้าใจเนื้อหาของกระบวนการพิจารณาคดี ย่อมส่งผลกระทบต่อสิทธิในการต่อสู้คดีและอาจนำไปสู่ความไม่เป็นธรรมได้ ดังนั้น การจัดให้มีล่ามจึงเป็นการสะท้อนหลักความเสมอภาคและการไม่เลือกปฏิบัติในกระบวนการยุติธรรม

2. สิทธิในการได้รับความช่วยเหลือทางการเงินและทางกฎหมาย ซึ่งเป็นอีกกลไกสำคัญในการลดความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงความยุติธรรม โดยประเทศไทยได้มีกฎหมายรองรับ เช่น พระราชบัญญัติค่าตอบแทนผู้เสียหาย และค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2559 และพระราชบัญญัติกองทุนยุติธรรม พ.ศ. 2559 เพื่อช่วยเหลือผู้เสียหาย จำเลย หรือประชาชนที่ขาดแคลนทุนทรัพย์ในการดำเนินคดี สิทธิดังกล่าวมีความสำคัญอย่างยิ่ง เนื่องจากในทางปฏิบัติ ค่าใช้จ่ายในกระบวนการยุติธรรม ไม่ว่าจะเป็นค่าทนายความ ค่าเดินทาง ค่าประกันตัว หรือค่าใช้จ่ายในการรวบรวมพยานหลักฐาน ล้วนเป็นอุปสรรคสำคัญสำหรับประชาชนผู้มีรายได้น้อย หากรัฐไม่จัดให้มีระบบช่วยเหลือที่

เพียงพอ ย่อมทำให้กระบวนการยุติธรรมกลายเป็นสิ่งที่เข้าถึงได้เฉพาะบุคคลที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดีเท่านั้น ซึ่งขัดต่อหลักความเสมอภาคภายใต้กฎหมาย ดังนั้น กองทุนยุติธรรมและระบบช่วยเหลือของรัฐจึงมีบทบาทสำคัญในการสร้าง “ความยุติธรรมที่เข้าถึงได้” (Access to Justice) ให้เกิดขึ้นอย่างแท้จริง

3. สิทธิในการได้รับการคุ้มครองพยาน ตามพระราชบัญญัติคุ้มครองพยานในคดีอาญา พ.ศ. 2546 ซึ่งมีกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ กระทรวงยุติธรรม เป็นหน่วยงานหลักในการดำเนินการ หลักการดังกล่าวมีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะพยานถือเป็นบุคคลสำคัญในการพิสูจน์ข้อเท็จจริงในคดี หากพยานเกิดความหวาดกลัวต่ออิทธิพล การข่มขู่ หรืออันตรายต่อชีวิตและทรัพย์สิน ย่อมส่งผลให้ไม่กล้าให้ข้อมูลหรือเบิกความตามความจริง อันกระทบต่อประสิทธิภาพของกระบวนการยุติธรรมโดยตรง การคุ้มครองพยานจึงมิใช่เพียงการดูแลความปลอดภัยของบุคคลเท่านั้น แต่ยังเป็นกลไกสำคัญในการสร้างความเชื่อมั่นต่อกระบวนการยุติธรรมของรัฐ และส่งเสริมให้ประชาชนกล้าที่จะร่วมมือในการอำนวยความสะดวก โดยเฉพาะในคดีอาญาร้ายแรง คดีองค์กรอาชญากรรม หรือคดีที่มีผู้มีอิทธิพลเกี่ยวข้อง ซึ่งพยานมักตกอยู่ในความเสี่ยงสูง

4. สิทธิที่จะไม่ถูกลงโทษซ้ำในความผิดเดียวกัน (Double Jeopardy) ตามกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง หรือ ICCPR ข้อ 14 ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 10 และประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 39 โดยหลักการนี้กำหนดว่า หากบุคคลใดถูกศาลพิพากษาถึงที่สุดแล้ว ไม่ว่าจะเป็นการลงโทษหรือปล่อยตัว บุคคลนั้นย่อมไม่อาจถูกดำเนินคดีซ้ำในความผิดเดียวกันอีก หลักการดังกล่าวถือเป็นหลักประกันความมั่นคงทางกฎหมายและป้องกันมิให้รัฐใช้อำนาจดำเนินคดีซ้ำเพื่อกลั่นแกล้งหรือกดดันบุคคล หากไม่มีหลักการนี้ บุคคลอาจต้องตกอยู่ในสภาพหวาดกลัวและไม่มั่นคงในสิทธิของตน เพราะแม้คดีจะสิ้นสุดแล้ว ก็อาจถูกนำตัวกลับมาดำเนินคดีซ้ำได้อีกโดยอาศัยพยานหลักฐานเดิม ซึ่งย่อมขัดต่อหลักความเป็นธรรมและหลักนิติธรรมอย่างชัดเจน

5. สิทธิในการได้รับการทบทวนคำพิพากษา ตามกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง หรือ ICCPR ข้อ 14 และประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ซึ่งเปิดโอกาสให้คู่ความสามารถใช้สิทธิอุทธรณ์หรือฎีกาเพื่อให้ศาลชั้นสูงตรวจสอบความถูกต้องของคำพิพากษาได้ หลักการนี้สะท้อนให้เห็นว่า กระบวนการยุติธรรมยอมรับถึงความเป็นไปได้ของความผิดพลาดในการพิจารณาคดี และเปิดช่องทางในการแก้ไขความคลาดเคลื่อนเพื่อคุ้มครองสิทธิของประชาชน นอกจากนี้ ในกรณีที่มีพยานหลักฐานใหม่ซึ่งอาจเปลี่ยนแปลงผลของคดีได้ บุคคลยังสามารถร้องขอให้มีการรื้อฟื้นคดีขึ้นพิจารณาใหม่ได้อีกด้วย สิทธิดังกล่าวจึงเป็นกลไกสำคัญในการป้องกันการลงโทษผู้บริสุทธิ์และสร้างความเชื่อมั่นในความยุติธรรมของระบบศาล

6. สิทธิของผู้ต้องขังหรือนักโทษในการได้รับการปฏิบัติอย่างไม่ลดทอนศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ตามกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง หรือ ICCPR ข้อ 10 แม้บุคคลจะถูกจำกัดเสรีภาพตามคำพิพากษาของศาล แต่ความเป็นมนุษย์และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของบุคคลนั้นมีได้สิ้นสุดลงไปด้วย ดังนั้น เจ้าหน้าที่ราชทัณฑ์ เจ้าหน้าที่คุมประพฤติ หรือเจ้าหน้าที่สถานพินิจ จึงมีหน้าที่

ต้องปฏิบัติต่อผู้ต้องขังด้วยความเคารพในคุณค่าความเป็นมนุษย์ หลักการดังกล่าวครอบคลุมถึงสิทธิในการได้รับอาหาร การรักษาพยาบาล การติดต่อกับครอบครัว การได้รับสภาพความเป็นอยู่ที่เหมาะสม ตลอดจนการไม่ถูกรุหรมานหรือปฏิบัติอย่างโหดร้ายไร้มนุษยธรรม ทั้งนี้ แนวคิดสมัยใหม่ทางอาญาวิทยา มองว่าการลงโทษมิใช่เพียงการตัดเสรีภาพ แต่ต้องมุ่งฟื้นฟูและคืนคนกลับสู่สังคมอย่างมีคุณค่า ดังนั้น การเคารพศักดิ์ศรีของผู้ต้องขังจึงเป็นองค์ประกอบสำคัญของกระบวนการยุติธรรมที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของสิทธิมนุษยชนอย่างแท้จริง (สุโชติ พวงพุด, 2565)

2.3.3 การป้องกันการทรมานและการบังคับให้สูญหาย

การทรมานถือเป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชนอย่างร้ายแรงที่สุดรูปแบบหนึ่ง เนื่องจากเป็นการกระทำที่มุ่งทำลายทั้งร่างกาย จิตใจ และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของบุคคล โดยทั่วไปการทรมานมักเกิดขึ้นในบริบทที่เจ้าหน้าที่รัฐใช้อำนาจควบคุมตัวบุคคล ไม่ว่าจะเป็นเพื่อบังคับให้รับสารภาพ ช่มชู้ ลงโทษ หรือสร้างความหวาดกลัว โดยวิธีการทรมานมีหลากหลายรูปแบบ อาจเป็นการทรมานทางร่างกาย เช่น การทุบตีหรือการช็อตไฟฟ้า บีบหรือรัดคอให้หายใจไม่ออก อาจเป็นการทรมานทางเพศ เช่น การข่มขืน หรือการล่วงละเมิดทางเพศหรือการเหยียดหยามอันเนื่องจากเพศสภาพ หรืออาจเป็นการทรมานทางจิตใจ เช่น การบังคับอดนอน อดอาหารและน้ำ หรือการขังเดี่ยวเป็นเวลานาน การทรมานด้วยรูปแบบใหม่ๆ อาจทำให้ไม่เกิดรอยแผลบนร่างกายของบุคคล แต่สามารถสร้างความเจ็บปวดอันแสนสาหัสต่อบุคคลได้ เช่น การทุบตีด้วยวัสดุพิเศษหรือขังไว้ในห้องเย็น ทำให้การตรวจสอบร่องรอยของการทรมานทำได้ยากขึ้น การกระทำดังกล่าวจึงขัดต่อหลักสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐานและหลักนิติธรรมอย่างร้ายแรง เพราะเป็นการใช้อำนาจรัฐเกินขอบเขตและละเมิดต่อคุณค่าความเป็นมนุษย์โดยตรง (Amnesty, ม.ป.ป.)

กฎหมายสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศจึงกำหนดให้ “การทรมาน” เป็นข้อห้ามเด็ดขาด (Absolute Prohibition) ที่ไม่อาจอ้างเหตุใดมาละเว้นได้ แม้จะอยู่ในภาวะสงคราม สถานการณ์ฉุกเฉิน หรือเหตุผลด้านความมั่นคงของรัฐก็ตาม หลักการดังกล่าวได้รับการรับรองไว้ในอนุสัญญาต่อต้านการทรมานและการปฏิบัติหรือการลงโทษที่โหดร้าย ไร้มนุษยธรรม หรือย่ำยีศักดิ์ศรี (Convention Against Torture: CAT) ซึ่งกำหนดให้รัฐภาคีมีหน้าที่ต้องป้องกัน ตรวจสอบ และลงโทษผู้กระทำความผิดอย่างจริงจัง รวมทั้งต้องเยียวยาผู้เสียหายอย่างเหมาะสม นอกจากนี้ อนุสัญญาดังกล่าวยังวางหลักสำคัญว่า คำรับสารภาพหรือข้อมูลใดที่ได้มาจากการทรมานจะไม่สามารถนำมาใช้เป็นพยานหลักฐานในกระบวนการยุติธรรมได้ เพราะถือเป็นพยานหลักฐานที่เกิดจากการละเมิดสิทธิมนุษยชนและขัดต่อหลักการพิจารณาคดีอย่างเป็นธรรม หลักการนี้มีความสำคัญอย่างยิ่งในการควบคุมมิให้เจ้าหน้าที่รัฐใช้อำนาจโดยมิชอบเพื่อบังคับเอาคำรับสารภาพจากผู้ต้องหา (General Assembly resolution 39/46, 1984)

สำหรับประเทศไทย แม้ในอดีตจะมีข้อกล่าวหาและกรณีร้องเรียนเกี่ยวกับการซ้อมทรมาน และการบังคับบุคคลให้สูญหายเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง แต่กฎหมายภายในยังไม่มีบทบัญญัติเฉพาะที่กำหนดความผิดดังกล่าวไว้อย่างชัดเจน ส่งผลให้การดำเนินคดีกับเจ้าหน้าที่ผู้กระทำผิดเป็นไปได้ยาก และผู้เสียหายจำนวนมากไม่ได้รับความเป็นธรรมอย่างแท้จริง ต่อมาประเทศไทยจึงได้ตรา “พระราชบัญญัติ

ป้องกันและปราบปรามการทรมานและการกระทำทำให้บุคคลสูญหาย พ.ศ. 2565” ขึ้น เพื่อยกระดับมาตรฐานการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนให้สอดคล้องกับพันธกรณีระหว่างประเทศ

กฎหมายฉบับดังกล่าวถือเป็นพัฒนาการสำคัญของระบบกฎหมายไทย เนื่องจากได้กำหนดฐานความผิดเกี่ยวกับการทรมานและการกระทำทำให้บุคคลสูญหายไว้อย่างชัดเจน รวมทั้งกำหนดมาตรการป้องกันการละเมิดสิทธิในระหว่างการควบคุมตัว เช่น การบันทึกภาพและเสียงอย่างต่อเนื่อง ระหว่างการจับกุมและสอบสวน การจัดทำข้อมูลเกี่ยวกับสถานที่ควบคุมตัว การแจ้งสิทธิแก่ผู้ถูกควบคุมตัว และการเปิดโอกาสให้ญาติหรือทนายความสามารถเข้าถึงผู้ถูกควบคุมตัวได้ หลักการเหล่านี้มีเป้าหมายเพื่อสร้างความโปร่งใสในการใช้อำนาจของเจ้าหน้าที่รัฐและลดโอกาสการละเมิดสิทธิมนุษยชน

2.4. ความท้าทายของสิทธิมนุษยชนในสังคมไทย

แม้ว่าประเทศไทยจะมีพัฒนาการด้านกฎหมายและกลไกคุ้มครองสิทธิมนุษยชนอย่างต่อเนื่อง ทั้งในระดับรัฐธรรมนูญ กฎหมายภายในประเทศ และพันธกรณีตามกฎหมายระหว่างประเทศ แต่ในทางปฏิบัติยังคงปรากฏข้อจำกัดและปัญหาหลายประการที่ส่งผลกระทบต่อประสิทธิภาพของการคุ้มครองสิทธิมนุษยชน โดยเฉพาะปัญหาที่เกี่ยวข้องกับโครงสร้างการใช้อำนาจอธิปไตย วัฒนธรรมองค์กร และทัศนคติของเจ้าหน้าที่ผู้บังคับใช้กฎหมาย ซึ่งล้วนเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการสร้างกระบวนการยุติธรรมที่ตั้งอยู่บนหลักสิทธิมนุษยชนอย่างแท้จริง

ประการแรก คือ ปัญหาการใช้อำนาจอธิปไตยเกินขอบเขต โดยเฉพาะในสถานการณ์ที่รัฐอ้างเหตุด้านความมั่นคง ความสงบเรียบร้อย หรือการควบคุมการชุมนุมทางการเมือง ซึ่งในหลายกรณีอาจนำไปสู่การจำกัดสิทธิเสรีภาพของประชาชนเกินสมควรแก่เหตุ ไม่ว่าจะเป็นการจำกัดเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น เสรีภาพในการชุมนุม หรือการใช้อำนาจควบคุมตัวบุคคลโดยขาดกลไกตรวจสอบที่มีประสิทธิภาพ ปัญหาดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงความเปราะบางของหลักนิติธรรมในสังคมไทย กล่าวคือ แม้กฎหมายจะให้อำนาจแก่รัฐในการรักษาความสงบเรียบร้อย แต่การใช้อำนาจนั้นจำเป็นต้องอยู่ภายใต้หลักความได้สัดส่วน ความจำเป็น และการเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ หากรัฐใช้อำนาจโดยปราศจากการตรวจสอบ ย่อมเสี่ยงต่อการละเมิดสิทธิมนุษยชนและกระทบต่อความเชื่อมั่นของประชาชนต่อกระบวนการยุติธรรมโดยรวม (พิเชษฐ พินทอง, ม.ป.ป.)

ประการที่สอง คือ ความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม ซึ่งถือเป็นปัญหาเชิงโครงสร้างที่สำคัญในสังคมไทย แม้ว่ากฎหมายจะรับรองสิทธิในการได้รับความยุติธรรมอย่างเสมอภาค แต่ในทางปฏิบัติ บุคคลที่มีฐานะยากจน ขาดความรู้ทางกฎหมาย หรืออยู่ในพื้นที่ห่างไกล มักประสบข้อจำกัดในการเข้าถึงทนายความ การต่อสู้คดี และการใช้สิทธิตามกฎหมาย ส่งผลให้เกิดความไม่เท่าเทียมในการได้รับความคุ้มครองจากรัฐ แม้ว่าภาครัฐจะมีมาตรการช่วยเหลือ เช่น ระบบทนายความขอแรง หรือกองทุนยุติธรรม แต่กลไกดังกล่าวยังไม่สามารถเข้าถึงประชาชนได้อย่างทั่วถึงและมีประสิทธิภาพเพียงพอ ปัญหานี้จึงสะท้อนให้เห็นว่า “ความยุติธรรม” ในทางปฏิบัติอาจยังขึ้นอยู่กับฐานะทางเศรษฐกิจและโอกาสทางสังคมของบุคคล ซึ่งขัดต่อหลักความเสมอภาคตามหลักสิทธิมนุษยชน (รัชพงษ์ แจ่มจิระไชยกุล, 2567)

ประการที่สาม คือ วัฒนธรรมองค์กรแบบอำนาจนิยมที่ยังคงฝังรากอยู่ในบางหน่วยงานของรัฐ โดยเฉพาะหน่วยงานในกระบวนการยุติธรรมและหน่วยงานด้านความมั่นคง วัฒนธรรมดังกล่าวอาจนำไปสู่การใช้อำนาจในลักษณะสั่งการจากบนลงล่าง การขาดการตรวจสอบจากภายนอก และการมองประชาชนในฐานะ “ผู้ถูกควบคุม” มากกว่าผู้ทรงสิทธิ ส่งผลให้เกิดปัญหาการละเมิดสิทธิมนุษยชน เช่น การซ้อมทรมาน การบังคับรับสารภาพ การเลือกปฏิบัติ หรือการใช้อำนาจโดยมิชอบ ซึ่งเป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชนอย่างร้ายแรงที่ไม่อาจยอมรับได้ไม่ว่าในสถานการณ์ใด (สำนักงานอัยการสูงสุด, ม.ป.ป.) ทั้งนี้ แม้ประเทศไทยจะมีกฎหมายเฉพาะเพื่อป้องกันการทรมานและการกระทำให้บุคคลสูญหายแล้วก็ตาม แต่หากวัฒนธรรมองค์กรและทัศนคติของผู้ปฏิบัติงานยังไม่เปลี่ยนแปลง การบังคับใช้กฎหมายก็อาจไม่สามารถบรรลุผลได้อย่างแท้จริง (วัลย์นัฏฐ์ เจนร่วมจิต, 2567)

นอกจากนี้ ความท้าทายด้านสิทธิมนุษยชนในสังคมไทยยังเกี่ยวข้องกับการรับรู้และความเข้าใจของประชาชนต่อสิทธิของตนเอง เนื่องจากประชาชนจำนวนไม่น้อยยังขาดความรู้ด้านกฎหมายและสิทธิมนุษยชน ทำให้ไม่สามารถใช้สิทธิหรือปกป้องตนเองจากการละเมิดได้อย่างเต็มที่ ขณะเดียวกัน ในบางกรณีสังคมยังมีทัศนคติที่มองว่าสิทธิมนุษยชนเป็นอุปสรรคต่อการบังคับใช้กฎหมายหรือการรักษาความมั่นคง ซึ่งอาจนำไปสู่การยอมรับการละเมิดสิทธิในบางสถานการณ์ได้ (อดิรุจ ดือระ, ม.ป.ป.)

ดังนั้น การส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิมนุษยชนจึงมิใช่เพียงการตรากฎหมายหรือกำหนดนโยบายของรัฐเท่านั้น แต่ต้องอาศัยการปฏิรูปเชิงโครงสร้างควบคู่กับการพัฒนาวัฒนธรรมทางกฎหมาย การสร้างจิตสำนึกด้านสิทธิมนุษยชนแก่เจ้าหน้าที่รัฐและประชาชน รวมถึงการเสริมสร้างกลไกตรวจสอบ การใช้อำนาจรัฐที่มีความเป็นอิสระ โปร่งใส และมีประสิทธิภาพ เพื่อให้หลักสิทธิมนุษยชนสามารถเกิดผลในทางปฏิบัติและนำไปสู่การสร้างสังคมที่เคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

2.5. แนวทางพัฒนากระบวนการยุติธรรมบนพื้นฐานสิทธิมนุษยชน

การพัฒนากระบวนการยุติธรรมให้สอดคล้องกับหลักสิทธิมนุษยชนถือเป็นภารกิจสำคัญของรัฐภายใต้หลักนิติธรรม เนื่องจากกระบวนการยุติธรรมมิได้มีหน้าที่เพียงบังคับใช้กฎหมายหรือรักษาความสงบเรียบร้อยของสังคมเท่านั้น หากแต่ยังต้องทำหน้าที่คุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิ และเสรีภาพของประชาชนอย่างเท่าเทียมและเป็นธรรม ดังนั้น การปฏิรูปและพัฒนากระบวนการยุติธรรมจึงจำเป็นต้องดำเนินการอย่างรอบด้าน ทั้งในเชิงกฎหมาย โครงสร้างองค์กร บุคลากร และวัฒนธรรมทางกฎหมาย เพื่อให้การใช้อำนาจรัฐเป็นไปอย่างโปร่งใส ตรวจสอบได้ และเคารพต่อสิทธิมนุษยชน

1. ควรมีการปฏิรูปกฎหมายให้สอดคล้องกับมาตรฐานสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศ โดยเฉพาะกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการจำกัดสิทธิเสรีภาพของประชาชน เช่น กฎหมายอาญา กฎหมายความมั่นคง และกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา เพื่อให้สอดคล้องกับพันธกรณีระหว่างประเทศที่ประเทศไทยเป็นภาคี ทั้งนี้ การตราหรือบังคับใช้กฎหมายใด ๆ ควรคำนึงถึงหลักความได้สัดส่วน หลักความจำเป็น และหลักไม่เลือกปฏิบัติ เพื่อป้องกันการใช้อำนาจรัฐเกินขอบเขตและลดโอกาสในการละเมิดสิทธิมนุษยชน

2. การพัฒนาศักยภาพของบุคลากรในกระบวนการยุติธรรมถือเป็นปัจจัยสำคัญ เนื่องจากเจ้าหน้าที่ของรัฐเป็นผู้ใช้อำนาจโดยตรงต่อประชาชน ไม่ว่าจะเป็นตำรวจ พนักงานสอบสวน อัยการ ผู้พิพากษา หรือเจ้าหน้าที่ราชทัณฑ์ ดังนั้น บุคลากรเหล่านี้จำเป็นต้องมีความรู้ ความเข้าใจ และจิตสำนึกด้านสิทธิมนุษยชน เพื่อให้สามารถปฏิบัติหน้าที่ภายใต้หลักกฎหมายและเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของทุกฝ่ายได้อย่างเหมาะสม การอบรมด้านสิทธิมนุษยชนจึงไม่ควรเป็นเพียงการให้ความรู้เชิงทฤษฎี แต่ต้องสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่ยึดหลักความรับผิดชอบ ความโปร่งใส และการเคารพสิทธิของประชาชนควบคู่กันไป

3. รัฐควรส่งเสริมการเข้าถึงความยุติธรรมของประชาชนอย่างเท่าเทียม โดยเฉพาะกลุ่มเปราะบาง เช่น ผู้มีรายได้น้อย เด็ก สตรี ผู้สูงอายุ ผู้พิการ หรือบุคคลที่อยู่ในพื้นที่ห่างไกล เนื่องจากบุคคลเหล่านี้มักเผชิญข้อจำกัดในการเข้าถึงข้อมูลทางกฎหมาย ทุนายความ หรือกระบวนการช่วยเหลือของรัฐ ดังนั้น การพัฒนาระบบทุนายความขอแรง กองทุนยุติธรรม และบริการช่วยเหลือทางกฎหมายของภาครัฐให้มีประสิทธิภาพและเข้าถึงได้จริง จึงเป็นแนวทางสำคัญในการลดความเหลื่อมล้ำและสร้างความเสมอภาคในกระบวนการยุติธรรม

4. ควรเสริมสร้างกลไกตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐให้มีความเป็นอิสระ โปร่งใส และสามารถตรวจสอบได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งในระดับองค์กรอิสระ หน่วยงานตรวจสอบภายใน และภาคประชาชน เพื่อป้องกันการใช้อำนาจโดยมิชอบ การทุจริต หรือการละเมิดสิทธิมนุษยชนของเจ้าหน้าที่รัฐ การเปิดเผยข้อมูล การรับเรื่องร้องเรียน และการคุ้มครองผู้ร้องเรียนหรือพยาน จึงเป็นองค์ประกอบสำคัญของกระบวนการตรวจสอบที่มีประสิทธิภาพ

5. รัฐควรสนับสนุนบทบาทขององค์กรภาคประชาสังคม สื่อมวลชน และสถาบันวิชาการในการตรวจสอบและส่งเสริมสิทธิมนุษยชน เนื่องจากองค์กรเหล่านี้มีบทบาทสำคัญในการสะท้อนปัญหาการละเมิดสิทธิ การให้ความช่วยเหลือประชาชน และการสร้างความตระหนักรู้ในสังคม การเปิดพื้นที่ให้ภาคประชาชนสามารถมีส่วนร่วมในการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ จึงเป็นกลไกสำคัญในการสร้างสังคมประชาธิปไตยที่เคารพสิทธิมนุษยชน

6. การส่งเสริมการศึกษาด้านสิทธิมนุษยชนในสถาบันการศึกษาและหน่วยงานของรัฐยังมีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะการสร้างวัฒนธรรมเคารพสิทธิมนุษยชนจำเป็นต้องเริ่มจากการปลูกฝังความรู้ ความเข้าใจ และทัศนคติที่ถูกต้องแก่ประชาชนตั้งแต่ระดับพื้นฐาน เพื่อให้ประชาชนตระหนักถึงสิทธิของตนเอง เคารพสิทธิของผู้อื่น และสามารถใช้สิทธิตามกฎหมายได้อย่างเหมาะสม

7. อีกแนวทางสำคัญในการพัฒนากระบวนการยุติธรรมบนพื้นฐานสิทธิมนุษยชน คือ แนวคิด “กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์” (Restorative Justice) ซึ่งมุ่งเน้นการฟื้นฟูความสัมพันธ์ระหว่างผู้กระทำความผิด ผู้เสียหาย และสังคม มากกว่าการลงโทษเพียงอย่างเดียว แนวคิดดังกล่าวให้ความสำคัญกับการเยียวยาความเสียหาย การเปิดโอกาสให้คู่กรณีมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา และการคืนผู้กระทำความผิดกลับสู่สังคมอย่างมีคุณค่า อันเป็นแนวทางที่สอดคล้องกับหลักศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และแนวคิดสิทธิ

มนุษยชนสมัยใหม่ ซึ่งมองว่ากระบวนการยุติธรรมควรคำนึงถึงมนุษย์ในทุกมิติ มิใช่มุ่งเน้นเพียงการลงโทษ หรือการใช้อำนาจของรัฐเท่านั้น

กล่าวได้ว่า การพัฒนากระบวนการยุติธรรมบนพื้นฐานสิทธิมนุษยชนจึงต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วน ทั้งภาครัฐ ภาคประชาชน และสถาบันทางสังคม เพื่อสร้างระบบยุติธรรมที่มีความเป็นธรรม โปร่งใส และเคารพคุณค่าความเป็นมนุษย์อย่างแท้จริง อันจะนำไปสู่การเสริมสร้างความเชื่อมั่นของประชาชนและการพัฒนาสังคมประชาธิปไตยอย่างยั่งยืน

2.6 การวิเคราะห์ความสอดคล้องของแนวทางพัฒนากระบวนการยุติธรรมกับมาตรฐานสิทธิมนุษยชนสากล

เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบระหว่างความท้าทายด้านสิทธิมนุษยชนในสังคมไทยกับแนวทางพัฒนากระบวนการยุติธรรมบนพื้นฐานสิทธิมนุษยชน จะเห็นได้ว่า แนวทางดังกล่าวสามารถตอบสนองและลดข้อบกพร่องของระบบได้ในระดับหนึ่ง โดยเฉพาะการแก้ไขปัญหาเชิงโครงสร้างที่เป็นสาเหตุสำคัญของการละเมิดสิทธิมนุษยชน อย่างไรก็ตาม ประสิทธิผลของมาตรการเหล่านี้ยังขึ้นอยู่กับการนำไปปฏิบัติอย่างจริงจังและต่อเนื่อง ในประเด็นการใช้อำนาจรัฐเกินขอบเขตซึ่งเป็นปัญหาสำคัญ การปฏิรูปกฎหมายให้สอดคล้องกับมาตรฐานสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศ การกำหนดหลักความได้สัดส่วน (Principle of Proportionality) และการเสริมสร้างกลไกตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ ถือเป็นแนวทางที่สามารถลดความเสี่ยงของการละเมิดสิทธิได้อย่างมีนัยสำคัญ เนื่องจากช่วยสร้างข้อจำกัดทางกฎหมายและกลไกความรับผิดชอบให้แก่เจ้าหน้าที่ของรัฐ อย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัติ ปัญหาได้เกิดจากการขาดกฎหมายเพียงอย่างเดียว หากแต่เกิดจากวัฒนธรรมการใช้อำนาจที่ให้ความสำคัญกับความมั่นคงและประสิทธิภาพของรัฐมากกว่าการคุ้มครองสิทธิของประชาชน ดังนั้น แม้จะมีการแก้ไขกฎหมายแล้วก็ตาม หากขาดการเปลี่ยนแปลงแนวคิดและวัฒนธรรมองค์กรของหน่วยงานรัฐ ปัญหาการใช้อำนาจเกินขอบเขตอาจยังคงเกิดขึ้นได้ นอกจากนี้ แนวทางดังกล่าวมีความสอดคล้องกับมาตรฐานสิทธิมนุษยชนสากลที่ได้รับการรับรองในระดับระหว่างประเทศ โดยเฉพาะปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (Universal Declaration of Human Rights: UDHR) กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง (International Covenant on Civil and Political Rights: ICCPR) และหลักการพื้นฐานว่าด้วยความเป็นอิสระของกระบวนการยุติธรรมขององค์การสหประชาชาติ (UN Basic Principles on the Independence of the Judiciary) ในประเด็นปัญหาการใช้อำนาจรัฐเกินขอบเขตที่ปรากฏในหัวข้อ 2.4 แนวทางการปฏิรูปกฎหมายและการกำหนดให้การใช้อำนาจของรัฐต้องอยู่ภายใต้หลักความจำเป็นและหลักความได้สัดส่วนตามที่เสนอในหัวข้อ 2.5 จึงถือเป็นการนำหลักการสำคัญของกฎหมายสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศมาปรับใช้โดยตรง เนื่องจาก ICCPR รับรองว่าการจำกัดสิทธิเสรีภาพของประชาชนสามารถทำได้เฉพาะในกรณีที่มีความจำเป็นและเป็นไปเพื่อประโยชน์สาธารณะโดยไม่กระทบต่อสาระสำคัญของสิทธิ หลักการดังกล่าวได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางในระบบกฎหมายของประเทศประชาธิปไตยและเป็นเครื่องมือสำคัญในการควบคุมการใช้อำนาจรัฐมิให้ละเมิดสิทธิมนุษยชนเกินสมควรแก่เหตุ (สำนักงานคณะกรรมการ

สิทธิมนุษยชนแห่งชาติ, 2566) ดังนั้น หากประเทศไทยสามารถปรับปรุงกฎหมายและกลไกตรวจสอบการใช้อำนาจให้สอดคล้องกับมาตรฐานดังกล่าวได้ ก็จะช่วยลดช่องว่างระหว่างหลักการตามกฎหมายกับการปฏิบัติจริงที่เป็นปัญหาอยู่ในปัจจุบัน

ในส่วนของปัญหาความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม แนวทางการขยายบริการช่วยเหลือทางกฎหมาย การพัฒนากองทุนยุติธรรม และการสนับสนุนกลุ่มเปราะบาง สามารถช่วยลดอุปสรรคในการเข้าถึงสิทธิของประชาชนได้โดยตรง ซึ่งถือเป็นการตอบโจทยปัญหาอย่างชัดเจน อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาในเชิงลึกจะพบว่า ความเหลื่อมล้ำดังกล่าวไม่ได้เกิดจากข้อจำกัดทางกฎหมายเท่านั้น แต่ยังเชื่อมโยงกับปัจจัยทางเศรษฐกิจ สังคม และการกระจายทรัพยากรของรัฐ ดังนั้น การพัฒนากระบวนการยุติธรรมเพียงลำพังอาจไม่เพียงพอต่อการแก้ไขปัญหา หากปราศจากนโยบายสาธารณะที่มุ่งลดความเหลื่อมล้ำทางสังคมควบคู่กันไป โดยแนวทางการส่งเสริมการเข้าถึงความช่วยเหลือทางกฎหมาย การพัฒนากองทุนยุติธรรม และการคุ้มครองกลุ่มเปราะบาง สอดคล้องกับหลัก “การเข้าถึงความยุติธรรม” (Access to Justice) ซึ่งได้รับการยอมรับในระดับสากลว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญของหลักนิติธรรม โดยองค์การสหประชาชาติได้กำหนดให้การเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมอย่างเท่าเทียมเป็นเป้าหมายสำคัญของการพัฒนาที่ยั่งยืนตามเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน ข้อ 16 (Sustainable Development Goal 16: Peace, Justice and Strong Institutions) ที่มุ่งสร้างสังคมที่สงบสุข ส่งเสริมความยุติธรรม และพัฒนาสถาบันที่มีประสิทธิภาพและรับผิดชอบต่อสาธารณะ ให้ทุกคนเข้าถึงความยุติธรรม และสร้างสถาบันที่มีประสิทธิภาพ มีความรับผิดชอบ และครอบคลุมในทุกระดับ ประชาชนทุกหนทุกแห่งควรปราศจากความหวาดกลัวต่อความรุนแรงทุกรูปแบบ และรู้สึกปลอดภัยในการดำเนินชีวิต ไม่ว่าจะเป็นเชื้อชาติ ศาสนา หรือรสนิยมทางเพศใดก็ตาม (UNITED NATIONS, n.d.) อย่างไรก็ตาม แม้แนวทางดังกล่าวจะสามารถลดอุปสรรคทางกฎหมายได้ในระดับหนึ่ง แต่หากปัญหาความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและสังคมยังคงดำรงอยู่ การเข้าถึงความยุติธรรมอย่างแท้จริงก็อาจยังไม่บรรลุผลตามมาตรฐานสากลได้อย่างสมบูรณ์

สำหรับปัญหาวัฒนธรรมองค์กรแบบอำนาจนิยม การพัฒนาศักยภาพบุคลากร การส่งเสริมการศึกษาเรื่องสิทธิมนุษยชน และการสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่เคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ถือเป็นมาตรการที่มุ่งแก้ไขต้นตอของปัญหาโดยตรง เนื่องจากการละเมิดสิทธิมนุษยชนจำนวนมากมิได้เกิดจากช่องว่างของกฎหมาย แต่เกิดจากทัศนคติและพฤติกรรมของผู้ใช้อำนาจรัฐ อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมองค์กรเป็นกระบวนการที่ต้องใช้เวลาและอาศัยความต่อเนื่องทางนโยบาย จึงอาจไม่สามารถเห็นผลได้ในระยะสั้น นอกจากนี้ หากยังขาดระบบตรวจสอบและลงโทษเจ้าหน้าที่ที่กระทำผิดอย่างจริงจัง การอบรมหรือการสร้างจิตสำนึกเพียงอย่างเดียวอาจไม่เพียงพอต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมขององค์กรได้ ซึ่งปัญหาวัฒนธรรมองค์กรแบบอำนาจนิยมและการละเมิดสิทธิมนุษยชนโดยเจ้าหน้าที่รัฐ แนวทางการพัฒนาศักยภาพบุคลากร การสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่เคารพสิทธิมนุษยชน และการเสริมสร้างกลไกตรวจสอบที่เป็นอิสระ ล้วนสอดคล้องกับหลักการขององค์การสหประชาชาติที่กำหนดให้เจ้าหน้าที่ผู้บังคับใช้กฎหมายต้องปฏิบัติหน้าที่โดยเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และสิทธิขั้นพื้นฐานของบุคคลทุกคน นอกจากนี้ ยัง

สอดคล้องกับอนุสัญญาต่อต้านการทรมานและการปฏิบัติหรือการลงโทษที่โหดร้าย ไร้มนุษยธรรม หรือย่ำยีศักดิ์ศรี (Convention against Torture: CAT) ซึ่งกำหนดให้รัฐภาคีต้องดำเนินการทั้งทางกฎหมาย การบริหาร และการศึกษา เพื่อป้องกันมิให้เกิดการทรมานหรือการปฏิบัติที่ละเมิดสิทธิมนุษยชน และมีจุดประสงค์เพื่อรับรองว่าเหยื่อและบุคคลอื่น ๆ สามารถร้องเรียนเกี่ยวกับเหตุการณ์ทรมานหรือการกระทำการที่โหดร้าย ไร้มนุษยธรรม หรือย่ำยีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์รวมถึงการกระทำที่บุคคลสูญหายได้ โดยปราศจากความหวาดกลัว (Amnesty, 2566) อย่างไรก็ตาม ประสบการณ์ของหลายประเทศแสดงให้เห็นว่า การตรากฎหมายเพียงอย่างเดียวไม่เพียงพอต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมขององค์กร หากยังขาดเจตจำนงทางการเมืองและกลไกความรับผิดชอบที่สามารถเอาผิดผู้ละเมิดได้

ส่วนในประเด็นการรับรู้สิทธิมนุษยชนของประชาชน แนวทางการส่งเสริมการศึกษาด้านสิทธิมนุษยชนและการเปิดโอกาสให้ภาคประชาชนมีส่วนร่วมในการตรวจสอบการใช้อำนาจอรัฐ ถือเป็นกลไกสำคัญในการเสริมสร้างวัฒนธรรมสิทธิมนุษยชนในระยะยาว เนื่องจากประชาชนที่มีความรู้และตระหนักถึงสิทธิของตนย่อมสามารถปกป้องสิทธิและตรวจสอบการใช้อำนาจของรัฐได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น อย่างไรก็ตาม ความสำเร็จของมาตรการดังกล่าวขึ้นอยู่กับระดับเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น การเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร และพื้นที่ทางสังคมที่เปิดกว้างต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนด้วย ทั้งนี้ แนวทางการส่งเสริมการศึกษาด้านสิทธิมนุษยชนและการสนับสนุนการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน ยังสอดคล้องกับแนวคิดการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี และหลักบริหารราชการแบบมีส่วนร่วมที่กำหนดกลไกให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมโดยตรงทั้งในทางการเมืองและการบริหาร ซึ่งได้รับการยอมรับในระดับสากลว่าเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างวัฒนธรรมการเคารพสิทธิมนุษยชนอย่างยั่งยืน เนื่องจากการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนจะไม่สามารถพึ่งพากลไกของรัฐเพียงฝ่ายเดียวได้ แต่ต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของประชาชน สื่อมวลชน องค์กรภาคประชาสังคม และสถาบันวิชาการในการตรวจสอบและถ่วงดุลอำนาจรัฐอย่างต่อเนื่อง (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ (ก.พ.ร.), 2560)

อย่างไรก็ตาม แม้แนวทางที่เสนอในหัวข้อ 2.5 จะมีความสอดคล้องกับมาตรฐานสิทธิมนุษยชนสากลและสามารถตอบโจทย์ปัญหาที่ปรากฏในหัวข้อ 2.4 ได้ในหลายประเด็น แต่ยังไม่อาจปิดช่องว่างดังกล่าวได้อย่างสมบูรณ์ เนื่องจากอุปสรรคสำคัญของประเทศไทยมิได้อยู่ที่การขาดหลักกฎหมายหรือมาตรฐานระหว่างประเทศ หากแต่อยู่ที่การบังคับใช้กฎหมาย การปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมองค์กร และการสร้างกลไกความรับผิดชอบที่มีประสิทธิภาพ กล่าวอีกนัยหนึ่ง ประเทศไทยมีกรอบกฎหมายที่รองรับหลักสิทธิมนุษยชนในระดับหนึ่งแล้ว แต่ยังคงเผชิญความท้าทายในการแปลงหลักการสากลให้เกิดผลในทางปฏิบัติ ดังนั้น การพัฒนากระบวนการยุติธรรมบนพื้นฐานสิทธิมนุษยชนจึงควรมุ่งไปสู่การยกระดับการบังคับใช้กฎหมายและการปฏิรูปเชิงสถาบันให้สอดคล้องกับมาตรฐานสากลอย่างเป็นรูปธรรม เพื่อให้หลักสิทธิมนุษยชนมิใช่เพียงหลักการที่ปรากฏอยู่ในกฎหมาย หากแต่เป็นหลักปฏิบัติที่สามารถคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และสร้างความยุติธรรมให้แก่ประชาชนได้อย่างแท้จริง

3. บทสรุป

สิทธิมนุษยชนและกระบวนการยุติธรรมเป็นหลักที่สำคัญ เนื่องจากกระบวนการยุติธรรมมิได้มีหน้าที่เพียงรักษาความสงบเรียบร้อยหรือบังคับใช้กฎหมายเท่านั้น แต่ยังต้องทำหน้าที่คุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคของประชาชนทุกคนภายใต้หลักนิติธรรม การใช้อำนาจของรัฐในทุกขั้นตอนของกระบวนการยุติธรรมจึงจำเป็นต้องอยู่ภายใต้ขอบเขตของกฎหมายที่เป็นธรรม โปร่งใส และสามารถตรวจสอบได้ เพื่อป้องกันมิให้เกิดการละเมิดสิทธิมนุษยชนจากการใช้อำนาจโดยมิชอบ จากการศึกษาพบว่า แม้ประเทศไทยจะมีพัฒนาการด้านกฎหมายสิทธิมนุษยชนอย่างต่อเนื่อง ทั้งจากการรับรองสิทธิในรัฐธรรมนูญ การเข้าเป็นภาคีอนุสัญญาระหว่างประเทศ และการตรากฎหมายเฉพาะเพื่อคุ้มครองสิทธิของประชาชน แต่ในทางปฏิบัติยังคงปรากฏปัญหาหลายประการ เช่น การควบคุมตัวโดยมิชอบ การซ้อมทรมาน ความล่าช้าในการเข้าถึงทนายความ ความแออัดในเรือนจำ รวมถึงความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมของประชาชนบางกลุ่ม ปัญหาเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่าการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนมีอาจอาศัยเพียงบทบัญญัติของกฎหมาย หากแต่ต้องอาศัยประสิทธิภาพในการบังคับใช้กฎหมาย และจิตสำนึกด้านสิทธิมนุษยชนของเจ้าหน้าที่รัฐควบคู่กันไป ดังนั้น การพัฒนากระบวนการยุติธรรมของไทยในอนาคตควรมุ่งเน้นการปฏิรูปทั้งในเชิงกฎหมาย โครงสร้างองค์กร และวัฒนธรรมการใช้อำนาจของหน่วยงานรัฐ โดยต้องส่งเสริมการตรวจสอบการใช้อำนาจอย่างอิสระ เพิ่มโอกาสในการเข้าถึงความยุติธรรมอย่างเท่าเทียม และพัฒนาศักยภาพของบุคลากรในกระบวนการยุติธรรมให้ตระหนักถึงคุณค่าของสิทธิมนุษยชนมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ ควรสนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชน องค์กรภาคประชาสังคม และสื่อมวลชนในการตรวจสอบและส่งเสริมสิทธิมนุษยชน เพื่อสร้างวัฒนธรรมทางกฎหมายที่เคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ท้ายที่สุด กระบวนการยุติธรรมที่ยึดหลักสิทธิมนุษยชนมิใช่เพียงเครื่องมือของรัฐในการบังคับใช้กฎหมาย แต่เป็นรากฐานสำคัญของสังคมประชาธิปไตยและรัฐภายใต้หลักนิติธรรม ซึ่งจะนำไปสู่ความยุติธรรม ความเชื่อมั่นของประชาชน และการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขในสังคม

4. เอกสารอ้างอิง

- เฉลียว นครจันทร์. (2568). หลักนิติธรรมในรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2560: ข้อเสนอต่อการบังคับใช้ในบริบทของสังคมประชาธิปไตยของไทย. *วารสารสหศาสตร์การพัฒนาสังคม*, 3(4), 1-13.
- ชิตาพร (พิศลยบุตร) ไต๊ะวิเศษกุล และคณะ. (2560). หลักนิติธรรมสากลกับการคุ้มครองสิทธิมนุษยชน. *วารสารการเมือง การบริหาร และกฎหมาย*, 9(1), 470-472. 461-492
- บุษิตา สังข์แก้ว. (2564). หลักนิติธรรมกับการคุ้มครองสิทธิของประชาชนผู้รับผลกระทบจากนโยบายรัฐ. *วารสารผู้ตรวจการแผ่นดิน*, 14(1), 87-123.
- ปวีตร เลิศธรรมเทวี. (2565). *สิทธิมนุษยชนในรัฐธรรมนูญไทย*. สถาบันพระปกเกล้า.

- พิเชษฐ พิณฑอง. (ม.ป.ป.). การใช้อำนาจหน้าที่เกินขอบเขตของตำรวจไทย:ผลกระทบต่อการละเมิดทางสิทธิมนุษยชน. สืบค้นเมื่อ 12 พฤษภาคม 2569, จาก <file:///C:/Users/Acer/Downloads/pajournal,+Journal+manager,+%E0%B8%9A%E0%B8%97%E0%B8%84%E0%B8%A7%E0%B8%B2%E0%B8%A1%E0%B8%97%E0%B8%B5%E0%B9%88+5.pdf>
- รัชพงษ์ แจ่มจิรายุ. (2567). ความยุติธรรมตกไม่ทั่วฟ้า คนไม่เสมอกันต่อหน้ากฎหมาย. สืบค้นเมื่อ 12 พฤษภาคม 2569, จาก <https://101pub.org/thai-justice-inequality/>
- วัลย์นภัสร์ เจนร่วมจิต. (2567). เวลาที่ไกล่หล่มดลของ ‘คดีตากใบ’: ว่าด้วยความล่าช้าของกระบวนการ(อ)ยุติธรรม. สืบค้นเมื่อ 12 พฤษภาคม 2569, จาก <https://themomentum.co/ruleoflaw-tak-baiandjustice/>
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ (ก.พ.ร.). (2560). การบริหารราชการแบบมีส่วนร่วม: เทคนิควิธีและการนำไปสู่การปฏิบัติ. ศูนย์สื่อและสิ่งพิมพ์แก้วเจ้าจอม มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา.
- สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ. (2566). กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง (International Covenant on Civil and Political Rights - ICCPR). สืบค้นเมื่อ 10 มิถุนายน 2569, จาก <https://www.nhrc.or.th/th/International-obligations/2385>
- สำนักงานอัยการสูงสุด. (ม.ป.ป.). ความผิดเกี่ยวกับการทรมานและบังคับสูญหาย. สืบค้นเมื่อ 12 พฤษภาคม 2569, จาก <https://www3.ago.go.th/nitivajra/torture-and-enforced-disappearances/>
- สุโชติ พวงพุด. (2565). สิทธิมนุษยชนและสิทธิในกระบวนการยุติธรรม. วารสารชัยมงคลปริทรรศน์, 2(2), 47-53.
- อดิรุจ ดือระ. (ม.ป.ป.). ความเหลื่อมล้ำในสังคมไทย : ปัจจัยสำคัญของการละเมิดสิทธิมนุษยชน. สืบค้นเมื่อ 12 พฤษภาคม 2569, จาก <http://ucl.or.th/?p=3487>
- อนันต์ อริยะชัยพาณิชย์. (ม.ป.ป.). มุมมองหลักสิทธิมนุษยชนในสังคมไทย. เอกสารวิชาการการอบรมหลักสูตร “หลักนิติธรรมเพื่อประชาธิปไตย” รุ่นที่ 2 วิทยาลัยรัฐธรรมนูญ สถาบันรัฐธรรมนูญศึกษา สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ.
- Amnesty. (2566). ประเทศไทย: กฎหมายว่าด้วยการทรมานและการกระทำให้บุคคลสูญหายเป็นก้าวที่สำคัญสู่การสร้างความยุติธรรม แต่การบังคับใช้อย่างเต็มรูปแบบนับว่าเป็นเรื่องจำเป็น. สืบค้นเมื่อ 10 มิถุนายน 2569, จาก https://www.icj.org/wpcontent/uploads/2023/02/Final_TH_Thailand_Joint-Statement_ToR-ad-ED-Act.pdf

- Amnesty. (2018). สิทธิมนุษยชนคืออะไร สำคัญกับพวกเราอย่างไร. สืบค้นเมื่อ 12 พฤษภาคม 2569, จาก <https://www.amnesty.or.th/blog/2018/05/%E0%B8%AA%E0%B8%B4%E0%B8%97%E0%B8%98%E0%B8%B4%E0%B8%A1%E0%B8%99%E0%B8%B8%E0%B8%A9%E0%B8%A2%E0%B8%8A%E0%B8%99%E0%B8%84%E0%B8%B7%E0%B8%AD%E0%B8%AD%E0%B8%B0%E0%B9%84%E0%B8%A3/>
- Amnesty. (ม.ป.ป.). *การทรมาน*. สืบค้นเมื่อ 12 พฤษภาคม 2569, จาก <https://www.amnesty.or.th/our-work/torture/>
- General Assembly resolution 39/46. (1984). Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. Retrieved May 12, 2026, from <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-against-torture-and-other-cruel-inhuman-or-degrading> [2569, พฤษภาคม 12]
- Unicef. (2015). *What are human rights?*. Retrieved May 12, 2026, from <https://www.unicef.org/child-rights-convention/what-are-human-rights>
- United Nations. (n.d.). *What are human rights*. Retrieved May 12, 2026, from <https://www.ohchr.org/en/what-are-human-rights>
- UNITED NATIONS. (n.d.). *Goal 16: Promote just, peaceful and inclusive societies*. Retrieved June 10, 2026, from <https://www.un.org/sustainabledevelopment/peace-justice/>

